
Gepubliceerd

Arbeidsmarkt

Inschatting van de effecten van de economische vertraging en de terroristische aanslagen van 11 september op de Belgische economie en arbeidsmarkt

Groenez, S., Nicaise, I., Schrijvers, E., Rubbrecht, I. Heylen, V. (2002), *The impact of the terrorist attacks of 11th september on the Belgian labour market*, paper for the system Network, January 2002.

Dit artikel is een samenvatting van een studie uitgevoerd in opdracht van het System-netwerk.¹ Het poogt een eerste inschatting te maken van de algemene economische vertraging en de effecten van 11 september op de Belgische economie, en meer in het bijzonder op de Belgische arbeidsmarkt. Het is bekend dat de wereldeconomie, inclusief de Belgische, reeds een sterke vertraging kende vóór 11 september. De terroristische aanslagen zouden volgens de verwachtingen een versterkend effect hebben op die vertraging, of minstens een vertragend effect op de verwachte heropleving in de eerste helft van 2002.

Verzwakking van de economische groei in 2001: een recessie wordt net vermeden

---

De *groei*verzwakking die in België ingetreden is sinds midden 2000 heeft zich in de loop van 2001 doorgezet en in het tweede kwartaal van 2001 voor het eerst sinds twee en een half jaar geleid tot een daling van de economische activiteit ten opzichte van het voorgaande kwartaal (-0,5%). In het derde kwartaal trad een stabilisatie op (kwartaal op kwartaal beweging van 0,0%). In het vierde kwartaal werd opnieuw een daling (-0,2%) opgetekend. Gezien er slechts

sprake is van recessie wanneer in twee opeenvolgende kwartalen negatieve groei worden opgetekend, werd dus door de stabilisatie in het derde kwartaal een recessie vermeden.

Door de verslechtering van het economisch klimaat werd de *economische begroting* zowel in oktober 2001 als in februari 2002 herzien.² Bij de eerste herziening in oktober 2001 werden de oorspronkelijke groeivoeten van het bruto binnenlands product (2,4% voor 2001 en 2,8% voor 2002) reeds verlaagd naar respectievelijk 1,1 en 1,3%. In februari 2002 volgde een tweede bijstelling: het bbp in reële termen was in 2001 met niet meer dan 1,0% toegenomen en voor 2002 wordt een groei van 0,9% vooropgesteld.

De schok van 11 september: een tijdelijk effect

De impact van de terroristische aanslagen moet dus gesitueerd worden tegen de achtergrond van een *globale economische achteruitgang*. Deze achteruitgang is versterkt: men merkt bij verschillende indicatoren een ongunstige schok in september-oktober 2001 (conjunctuurbarometer, faillissementen, nieuw opgerichte bedrijven, trends in de werkloosheid). De vraag of er een causaal verband is met de terreuraanslagen kan evenwel niet beantwoord worden.

Uit het onderzoek dat gevoerd werd naar *de impact van 11 september op enkele mogelijk beïnvloede sectoren* blijkt dat de Belgische luchtvaartsector zwaar geraakt is. Volgens schattingen van het INR zou het faillissement van Sabena geleid hebben tot een daling van het BBP met 1,7 miljard euro (of 0,65%). Sabena kende reeds jaren moeilijkheden en wankelde al vóór 11 september, maar de crisis in de sector gaf ongetwijfeld de genadeslag. Bij Sabena verloren uiteindelijk 6 700 werknemers hun baan. De impact op de indirecte werkgelegenheid⁴, met zowel voorwaartse (distributiecentra, hotels, toerisme, ...) als achterwaartse (toeleveranciers) verbandingen is evenwel groter en wordt door het planbureau op 10 300 banen geraamd. Uit het onderzoek in opdracht van systeem naar de impact op enkele sectoren blijkt dat de toeristische sector duidelijk geraakt werd maar reeds in 2001 een snel herstel boekte. In het financieewezen en de tele-

communicatiesector waren er enkel kleine deeleffecten merkbaar, zoals het risicovoller worden van leningen aan de luchtvaart- en de toeristische sector en de toename van het gebruik van video- en audioconferencing.

Indien de aanslagen de vertrouwensindicatoren blijvend zouden beïnvloeden kunnen er evenwel langdurige effecten optreden. De schok van 11 september was inderdaad sterk voelbaar in de conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België. De meest recente cijfers tonen evenwel dat de conjunctuurbarometer en het consumentenvertrouwen opnieuw naar het pre-september niveau zijn teruggekeerd, wat duidt op een *slechts tijdelijk effect*.

Vooruitzichten: voorzichtige conjunctuurverbetering in de tweede helft van 2002

Het staat vast dat de Belgische bedrijven in 2002 in een weinig gunstige internationale context zullen opereren. Algemeen wordt verwacht dat de vertraging van de economische activiteit pas tijdens de tweede helft van 2002 tot een einde zou kunnen komen. Dat vooruitzicht gaat uit van een verwachte heropleving van de Amerikaanse economie vanaf de zomer. Omdat de Belgische bedrijven veelal gericht zijn op het maken van halffabrikaten en productiegoederen wordt verwacht dat de Belgische handel bij de eerste signalen van herstel zal opleven.

Dat het economisch herstel nog wel wat op zich zal laten wachten is te merken aan de evolutie in de *nieuwe orders* in de industrie (korte termijn indicator) en de ronduit zwakke *investeringsvooruitzichten* (middellange termijn indicator) van de Belgische bedrijven. De nieuwe orders in de industrie zijn voor België gedaald met 14,6% in december 2001, vergeleken met december van het voorgaande jaar; in de bouwnijverheid daalde het aantal met 15,9%. Deze zeer sterke daling kan gedeeltelijk worden verklaard door kalendereffecten, een verschillend aantal werkdagen in 2001 t.o.v. 2000. Het gegeven dat de trend van de laatste drie maanden, in vergelijking met de drie maanden daarvoor, een sterke daling (-4,0%) vertoont voor het hele land, duidt erop dat er nog geen beterschap in zicht is.

Op gewestelijk niveau is er een daling van de nieuwe orders met 2,3% in Vlaanderen, in Wallonië daalden ze met 1,1%.

Dat er ook op middellange termijn geen goede vooruitzichten zijn, blijkt uit het feit dat de groei van de *bedrijfsinvesteringen* voor 2002 fors neerwaarts werd herzien van 4,0% in juli 2001 naar 0,6% in februari 2002. Onrustwekkend is dat deze neerwaartse herziening, behalve in de chemiesector, in alle grote bedrijfstakken voorkomt.

Arbeidsmarktgevolgen: vertraagde werkloosheidsdaling in 2001, stijging werkloosheid in 2002

Veranderingen in de economische activiteit weer spiegelen zich altijd met vertraging in de werkgelegenheid. Zo vertraagde de economische groei vanaf midden 2000, maar de effecten op de werkloosheid kwamen slechts in de loop van het tweede kwartaal van 2001 tot uiting. De hier gepresenteerde gegevens laten het isoleren van de effecten van 11 september op de arbeidsmarkt dan ook niet toe.

De *herzieningen van de economische begroting* geven een eerste inschatting van de effecten van de economisch groeivertraging op de werkloosheid. Een eerste vaststelling is dat de totale *binnenlandse werkgelegenheid* in 2001 (in jaargemiddelde) niet geraakt wordt en toch met 45 000 eenheden (of 1,1%) zou toenemen zoals oorspronkelijk (in juli 2001) voorzien. Gemeten in jaargemiddelden blijven de gevolgen in 2001 beperkt tot een vertraging in de daling van de *werkloosheidscijfers*. Daar waar in juli nog een gemiddelde werkloosheidsdaling op jaarbasis van 7 800 personen werd geschat, zou die nu slechts 4 700 bedragen. Merk op dat de werkloosheid in 2000 nog daalde met 33 000 personen.

In 2002 zou de binnenlandse werkgelegenheid, uitgedrukt in jaargemiddelden, inkrimpen met zo'n 2 000 eenheden (in juli 2001 werd nog een groei van 45 000 eenheden geschat). Met een (toen nog ingeschatte) herneming van de economische groei, werd in juli 2001 nog een werkloosheidsdaling van 22 300 (jaargemiddelde) voor 2002 vooropgesteld. Nu wordt ingeschat dat de werkloosheid met ongeveer 22 700 eenheden zal toenemen.

Evolutie op de gewestelijke arbeidsmarkten: Vlaanderen het eerst en meest getroffen

In 2001 blijven de *werkloosheidscijfers* in de drie gewesten dalen tot en met de maand augustus (zie tabel 1). Daarna zet deze daling zich enkel nog door in het Waals Gewest. In het Vlaams en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest daarentegen stijgen de cijfers na augustus. Deze stijging is het gevolg van een stijging in het aantal werklozen die zich vrij inschrijven en niet als gevolg van jobverlies. Vanaf november 2001 daarentegen is de stijging van de werkloosheidscijfers in het Vlaams en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vooral te wijten aan de stijging van het aantal uitkeringsgerechtigde werklozen, m.a.w. jobverlies. De bijdrage van het Sabena-faillissement hierin is uiteraard aanzienlijk.

Als gevolg van een wijziging in de werkmethode⁵ voor het opvolgen van de inschrijvingen als werkzoekenden in het Waals Gewest (vanaf november) en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (vanaf januari) zijn de werkloosheidscijfers voor de volgende maanden niet meer vergelijkbaar met de maanden voordien. Een vergelijking van de werkloosheidscijfers van februari 2002 met deze van november 2001 toont echter aan dat er in werkelijkheid een lichte stijging is van de werkloosheidscijfers in het Waals Gewest (uwv: +1,5%, nwwz: +0,5%) maar dat deze stijging beduidend lager is dan in Vlaanderen (uwv: +12,8%, nwwz: +1,4%).

De sterke stijging in het *banenverlies* door collectieve ontslagen bevestigt de evolutie van de werkloosheidscijfers. In het Vlaams Gewest verdwenen hierdoor 8 447 jobs in 2001. Dit is een stijging met 140% tov 2000. Het gros van deze stijging viel in de maanden oktober tot december (4 337 banen of 51% van het totale banenverlies). In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is de stijging nog groter (+1 856 banen of +220%). In tegenstelling tot het Vlaams gewest kan deze stijging niet toegeschreven worden aan de laatste maanden van 2001. Spijtig genoeg zijn er voor het Waals gewest geen cijfers beschikbaar.

Daarnaast blijkt ook dat de werkgevers in 2001 massaal een beroep gedaan hebben op de *tijdelijke werkloosheid*. De tijdelijke werkloosheid (gemeten in december 2001) is op een jaar tijd gestegen tot

Tabel 1.

Omvang en evolutie van de niet-werkende werkzoekenden naar categorie en gewest

	Aug '01		Okt '01		Dec '01		Evolutie t.o.v. Feb '02	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Vlaams Gewest	133 727	-7,4	122 559	+3,2	124 832	+6,8	132 176	+11,5
Uitkeringsgerechtigd	19 305	+41,9	26 133	+94,1	26 175	+89,5	19 641	+29,5
Vrij ingeschrevenen	194 690	-3,0	184 128	+10,5	179 566	+12,5	177 876	+11,8
Totaal NWWZ (1)								
Waals Gewest	199 306	-1,5	196 830	-0,2	172 236	-7,8	177 563	-5,0
Uitkeringsgerechtigd	9 468	+12,0	10 089	+11,4	9 851	+7,7	9 920	+6,0
Vrij ingeschrevenen	245 217	-1,6	245 775	-0,3	216 689	-6,8	220 726	-4,7
Totaal NWWZ								
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	52 399	-6,4	53 139	-0,4	53 898	+4,9	54 359	3,0
Uitkeringsgerechtigd	9 235	+39,1	9 400	+9,5	9 327	+14,8	10 092	20,1
Vrij ingeschrevenen	69 766	-1,2	72 928	+1,6	74 812	+9,9	76 003	9,5
Totaal NWWZ								

1: NWWZ: alle niet-werkende werkzoekenden

Noot: De schuin gedrukte cijfers zijn niet vergelijkbaar met de overeenkomstige maanden van 2000 als gevolg van een wijziging in de registratiemethode.

Bron: RVA (eigen bewerkingen)

Tabel 2.

Evolutie van de ontvangen werkaanbiedingen (tijdens de maand), de openstaande werkaanbiedingen (op het einde van de maand) en de verhouding tussen het aantal ingeschreven NWWZ en het aantal openstaande vacatures op het einde van de maand naar gewest voor de maanden september 2001 en februari 2002

	Vlaams gewest		Waals gewest		Brussels gewest	
	Ontvangen	Openstaand (*)	Ontvangen	Openstaand (*)	Ontvangen	Openstaand (*)
2001-09	17 176	34 758 (5,5)	4 648	7 466 (33,3)	1 264	2 671 (27,0)
2000-09	20 292	43 688 (4,0)	5 018	7 907 (32,3)	1 993	3 046 (23,8)
Verschil	-15,4%	-20,4%	-7,4%	-5,6%	-36,6%	-12,3%
2002-02	19 554	31 582 (5,6)	4 364	6 729 (32,8)	999	2 050 (37,1)
2001-02	19 596	39 520 (4,0)	4 434	7 177 (32,3)	1 400	2 533 (27,4)
Verschil	-0,2%	-20,1%	-1,6%	-6,2%	-28,6%	-19,1%

* Aantal ingeschreven niet-werkende werkzoekenden op het einde van de maand/aantal openstaande vacatures op het einde van de maand.

Bron: RVA (eigen bewerkingen)

14 300 eenheden (of +40%) in het Waals Gewest, tot 4 940 (of +50%) in Brussel en tot 113 150 (of +60%) in Vlaanderen.

Een andere indicator voor verzwakking van de economische activiteit wordt geleverd door *de evolutie van het aantal werkzoekenden per openstaande vacature* bij de gewestelijke arbeidsbemiddelingsdiensten (zie tabel 2). Ook hier komen de verschillen in de regionale arbeidsmarkten sterk naar voor. In Wallonië en Brussel kunnen de publieke bemiddelingsdiensten hun werkzoekenden opvallend weinig vacatures aanbieden in vergelijking met Vlaanderen. Wat echter de *evolutie* van deze indicator betreft, is het aantal werkzoekenden per vacature duidelijk gestegen in het Vlaams en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Begin 2002 is het aantal *ontvangen vacatures* in het Vlaams Gewest evenwel teruggekeerd op een vergelijkbaar niveau met het vorig jaar, al blijft het aantal *openstaande vacatures* een vijfde lager dan in 2001. In het Waals Gewest ligt het aantal openstaande vacatures in januari 2002 zo'n 6% lager dan in januari 2001, het aantal ontvangen vacatures ligt 1,6% lager. Mede door de impact van het faillissement van Sabena blijft de evolutie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zorgen baren.

Een laatste indicator is *de ontwikkeling in de conjunctuurgevoelige uitzendsector*. In december 2001 was de activiteit op jaarbasis (gemeten via het aantal gepresteerde uren) afgenomen met 12% ten opzichte van december 2000. Belangrijker voor 2002 is dat ook de maand op maand bewegingen nog steeds negatief zijn. Ook hier kan vastgesteld worden dat de terugval in het Waals Gewest opmerkelijk lager is dan in Vlaanderen, al incasseert het Brussels Hoofdstedelijk gewest de grootste klappen.

Besluit

De impact van de terroristische aanslagen op de Belgische economie moet gesitueerd worden tegen

de achtergrond van een reeds ingezette economische achteruitgang. Verschillende indicatoren wijzen erop dat de aanslagen slechts een tijdelijk effect hadden. Een recessie werd net vermeden, hoewel de luchtvaartsector zware klappen kreeg. Bovendien keerde het vertrouwen terug naar het niveau van voor de aanslagen.

Wat de gevolgen van de economische vertraging op de arbeidsmarkt betreft, stellen we grote regionale verschillen vast. In Wallonië zijn de gevolgen vrij beperkt, Brussel maar vooral Vlaanderen (traditioneel de sterkste regio) werden sneller en zwaarder getroffen.

Steven Groenez
Hoger Instituut voor de Arbeid
K.U.Leuven

Noten

1. Het SYSDÉM-netwerk (Système communautaire de documentation sur l'emploi – Communautair documentatiesysteem inzake werkgelegenheid) verschaft tweemaal per jaar een vergelijkend en diepgaand totaalbeeld van de maatregelen en ontwikkelingen die zich op de arbeidsmarkt van de lidstaten hebben voorgedaan.
2. Elk jaar stelt het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) de economische begroting op die als basis dient voor de opmaak van de federale ontvangsten- en uitgavenbegrotingen.
3. Ter vergelijking: de Europese Commissie geeft voor 2001 en 2002 een groeicijfer van 1,3% voor de Belgische economie.
4. In 1998 werd deze indirecte werkgelegenheid nog geschat op zo'n 25 000 werknemers.
5. Beide gewesten zijn overgeschakeld naar de gehanteerde registratiemethode van de VDAB waarbij werkhervattingen sneller geregistreerd worden.